

Mariusz Jakubik

Doktorant WPiNS SWPS w Warszawie
E-mail: jakubik-mariusz@wp.pl

Idea przedstawicielstwa społecznego w polskim postępowaniu karnym / *The idea of social representation in Polish criminal proceedings*

Abstrakt

The publication presents the assumptions of participation of social organizations in the Polish criminal proceedings. This idea was formed in the 60s of last century. As a result, the representative of social organisation was introduced to the Code of Criminal Procedure of 1969. Its task was to defend the interest of society, mainly the social property and the citizens' rights. Next, the author discusses the evolution of this idea. The task of the representative of social organization in the Code of Criminal Procedure of 1997 is to protect the goods, which are important for the general public and individual matters of citizens. The representative of social organization is also a friend of the court (*amicus curiae*). It presents the legal opinions on recognized matters to the court and helps to resolve them. It is an element of citizens' participation in justice. Great reform of the Code of Criminal Procedure of 2013 maintained this idea.

Key words: social factor in criminal proceedings, social representative, social organization as a friend of the court, protection of social interests, protection of citizens' rights

ISTOTA PRZEDSTAWICIELSTWA SPOŁECZNEGO W PROCESIE KARNYM

Przedstawicielstwo społeczne zostało wprowadzone do polskiej procedury karnej ustawą z dnia 16 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 69 ze zm., dalej jako k.p.k. z 1969 r. lub d.k.p.k.). Idea przedstawicielstwa społecznego konkretyzowała się udziałem w procesie karnym organizacji społecznych chroniących interes społeczny. Idea ta kształtowała się od końca lat 50. ubiegłego wieku w obszarze ustawodawstw państw socjalistycznych. Od tego czasu następowało rozszerzanie się w tych państwach koncepcji zapewniania organizacjom społecznym i innym strukturom społecznym udziału w postępowaniu karnym (Daszkiewicz, 1976: 3–4). Chodziło o zaangażowanie przedstawicieli organizacji społecznych w walkę z przestępczością poprzez ich uczestnictwo w procesie i wyrażanie przez nich opinii środowisk społecznych na temat oskar-

żonego, zarzucanego mu czynu, a także przez składanie poręczenia i uczestnictwo w procesie resocjalizacji oskarżonego. W porównaniu z innymi państwami socjalistycznymi, w polskim postępowaniu karnym idea przedstawicielstwa społecznego urzeczywistniła się w całkowicie odmiennym, unikatowym kształcie. Polski przedstawiciel organizacji społecznej w postępowaniu karnym realizując politykę organów państwa włączania obywateli w sprawowanie władzy, stanowić miał jedną z form udziału społeczeństwa w wymiarze sprawiedliwości. Chodziło o zapewnienie wpływu i kontroli społeczeństwa nad wymiarem sprawiedliwości i jego organami, a także o umacnianie więzi między organami państwa ludowego a społeczeństwem, co miało wywoływać w tymże społeczeństwie poczucie współzależności krajem (Murzynowski, 1971: 1004; Prusak, 1976: 7-8). Decyzje organów procesowych miały zapadać zgodnie z poczuciem prawnospołecznym mas pracujących, a droga do tej zgodności wieść miała m.in. poprzez przekazanie organizacjom społecznym zaangażowanym w budowę socjalizmu możliwości bezpośredniego uczestnictwa w procesie karnym i wyrażania swych zapatrywań (Waltoś, 1969: 4). Za powołaniem nowej instytucji procesowej przedstawiciela organizacji społecznej przemawiały głównie motywy polityczno-ustrojowe. Angażowanie społeczeństwa w sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w ramach demokracji socjalistycznej gwarantowała w tych latach Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz. U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232 ze zm.), przewidując w art. 49 udział czynnika społecznego w postaci ławników ludowych w rozpoznawaniu i rozstrzyganiu spraw w sądach. Zarówno orzekanie przez ławników w procesach karnych jak i udział w nich przedstawicieli organizacji społecznych stanowiły podstawowe postaci wyrażonej później w art. 2 § 2 k.p.k. z 1969 r. zasady udziału czynnika społecznego w procesie karnym. Prócz racji natury politycznej na kształtowanie się przedstawicielstwa społecznego w procesie karnym wpływ miało funkcjonowanie pokrewnych instytucji w innych państwach obozu socjalistycznego oraz rozwijająca się w latach 50. i 60. ubiegłego stulecia w polskim systemie prawnym idea przedstawicielstwa społecznego poza procesem karnym, w postępowaniu karno-administracyjnym, administracyjnym i cywilnym.

IDEA SPOŁECZNEJ OBRONY I SPOŁECZNEGO OSKARŻY- CIELSTWA W PROCEDURACH PAŃSTW SOCJALISTYCZNYCH ORAZ PRZEDSTAWICIELSTWO SPOŁECZNE W POLSKICH REG- ULACJACH POZA PROCESEM KARNYM

Regulacje prawne dotyczące społecznych uczestników procesu karnego takich jak społeczny obrońca i społeczny oskarżyciel, funkcjonujące w ustawodawstwach innych państw socjalistycznych wywarły wpływ, szczególnie na kształt prawny nowej polskiej instytucji procesowej (Ponarski, 1970: 1295). Instytucje oskarżyciela społecznego i obrońcy społecznego rozwinęły się najpierw w ustawodawstwie radzieckim (Ponarski, 1970: 1295; Daszkiewicz, 1976: 27). Jej załączków należy szukać w pierwszych radzieckich aktach prawnych dotyczących sądownictwa. Pierwszym aktem w randze ustawy przewidującym ogólnoobywatelskie oskarżenie i ogólnoobywatelską obronę był Dekret o sądzie nr 1 z 24 listopada 1917

r., wprowadzony w Rosji Radzieckiej, w myśl którego w charakterze oskarżycieli i obrońców dopuszczani byli wszyscy nieposzlakowani, korzystający z pełni praw obywatelskich obywatele obojga płci. (Kariew, 1954: 126). Wynikało to z potrzeby realizacji koncepcji W.I. Lenina o zdruzgotania aparatu burżuazyjnego po zwycięstwie Wielkiej Rewolucji Październikowej, a co za tym idzie zlikwidowania carskiego sądownictwa, prokuratury i adwokatury (tamże: 125). Ogólnoobywatelskie oskarżenie i ogólnoobywatelska obrona różniły się od przyjętych później w regulacjach prawnych ustawodawstwa radzieckiego instytucji procesowych, ale Dekret o sędziach nr 1 z 1917 r. sankcjonował pierwszą formę udziału oskarżyciela społecznego (*obszczestwiennyj obwinitiel*) i obrońcy społecznego (*obszczestwiennyj zaszcitnik*) w sądowym postępowaniu karnym (Kariew, 1954: 125; Daszkiewicz, 1976: 28; Wierciński, 1978: 14). Odrodzenie społecznego oskarżenia i społecznej obrony nastąpiło w końcu lat 50. ubiegłego wieku. Nowe Podstawy postępowania karnego ZSRR i republik związkowych z dnia 25 grudnia 1958 r. stanowiły, że przedstawiciele społecznych organizacji mas pracujących mogą być dopuszczeni na podstawie postanowienia sądu w charakterze społecznych oskarżycieli lub obrońców do udziału w rozprawie w sprawach karnych. Szczegółowy tryb postępowania karnego ZSRR normowany był w tym okresie przez kodeksy poszczególnych republik radzieckich. Kodeks postępowania karnego RFSRR z dnia 25 października 1960 r. regulował udział społecznych oskarżycieli i obrońców w art. 250, stanowiąc, iż przedstawiciele organizacji społecznych ludu pracującego mogą być na mocy postanowienia sądu dopuszczeni do udziału w rozprawie sądowej w charakterze społecznych oskarżycieli i obrońców. W Ludowej Republice Bułgarii ideę przedstawicielstwa społecznego wcielała w życie nowelizacja kodeksu postępowania karnego z dnia 10 listopada 1961 r. do k.p.k. z 1952 r., wedle której przedstawiciele organizacji społecznych mogli być dopuszczeni na podstawie orzeczenia sądu do udziału w rozprawie karnej jako oskarżyciele i obrońcy społeczni (art. 8 k.p.k.). Kodeks postępowania karnego Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej z dnia 29 listopada 1961 r. realizował ideę przedstawicielstwa społecznego w § 5, mówiącym o wprowadzeniu jako uczestników postępowania sądowego oskarżycieli i obrońców społecznych. W Niemieckiej Republice Demokratycznej społeczne oskarżenie i społeczną obronę wprowadzono nowelizacją kodeksu postępowania karnego z dnia 17 kwietnia 1963 r. do k.p.k. z 1952 r.

W polskim systemie prawnym idea przedstawicielstwa społecznego urzeczywistniła się w praktyce wcześniej aniżeli w procesie karnym, w postępowaniu karno-administracyjnym, administracyjnym i cywilnym. Najwcześniej unormowano udział organizacji społecznych działających w interesie społecznym w postępowaniu karno-administracyjnym. Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym (Dz. U. Nr 66, poz. 454) zawierała w art. 22 zapis, że: „Przewodniczący kolegium może zaprosić na rozprawę przedstawiciela związku zawodowego, Związku Samopomocy Chłopskiej lub innej organizacji społecznej, której członkiem jest obwiniony, w celu uzyskania opinii o osobie obwinionego i o społecznej szkodliwości jego czynu”. Z brzmienia tego przepisu wynikało, że reprezentant organizacji społecznej mógł w postępowaniu karno-administracyjnym uczestniczyć w charakterze opiniodawcy, mógł złożyć informację

i opinię na temat obwinionego, będącego członkiem danej organizacji społecznej. Udział przedstawicieli społecznych w postępowaniu administracyjnym uregulowała ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. Nr 30, poz. 168 ze zm.). Art. 28 ustawy stanowił, że: „Organ administracji państwowej dopuści organizację społeczną do udziału na prawach strony w postępowaniu dotyczącym innej osoby, jeżeli udział taki jest uzasadniony statutowymi celami tej organizacji i interes społeczny wymaga tego”. Przedstawicielstwo społeczne w postępowaniu cywilnym wprowadzono ustawą z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.). Stanowiła ona w art. 8, iż: „Organizacje społeczne ludu pracującego, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej, mogą w wypadkach przewidzianych w ustawie dla ochrony praw obywateli spowodować wszczęcie postępowania, jak również brać udział w toczącym się postępowaniu”. Owe wypadki o których mówi art. 8 zostały opisane w art. 61 § 1 ustawy. Zgodnie z jego treścią, w sprawach o roszczenia alimentacyjne oraz o roszczenia pracowników ze stosunku pracy, jak również o naprawienie szkód wynikłych z wypadku w zatrudnieniu lub z choroby zawodowej, organizacje społeczne ludu pracującego, których zadanie nie polegało na prowadzeniu działalności gospodarczej, mogły wytaczać powództwa na rzecz obywateli. Wykaz tych organizacji ustalał Minister Sprawiedliwości.

IDEA POLSKIEGO PRZEDSTAWICIELSTWA SPOŁECZNEGO W PROCESIE KARNYM

Koncepcja przedstawicielstwa społecznego w procesie karnym rodziła się przez wiele lat i to w atmosferze braku zgody co do jej ostatecznej formy. Początkowo w projekcie kodeksu postępowania karnego z 1963 r. odwołano się do propozycji kształtu przedstawiciela społecznego obowiązującego w krajach państw socjalistycznych, czyli do instytucji społecznego oskarżyciela i społecznego obrońcy (Daszkiewicz, 1976: 64). Przewidywano w nim, że oskarżyciel społeczny będzie miał status oskarżyciela posiłkowego, który miałby występować jedynie w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego. Z kolei obrońca społeczny miał być ustanawiany przez oskarżonego, co oznaczało, że to oskarżony, a nie organizacja udzielałaby takiemu obrońcy społecznemu upoważnienia. Powołanie obrońcy przez oskarżonego miałyby się odbywać jednak z udziałem organizacji społecznej, gdyż obrońcą mogłaby być tylko osoba zgłaszana przez organizację działającą w interesie społecznym. W projekcie kodeksu postępowania karnego z 1967 r. (Projekt, 1967: 156) odstąpiono od koncepcji społecznego obrońcy i społecznego oskarżyciela. W treści uzasadnienia do projektu zapisano m.in., iż „byłoby przedwczesne przed przeprowadzeniem postępowania sądowego, by organizacja deklarowała się, czy chce działać w charakterze obrońcy lub oskarżyciela i lepiej, by przedstawiciel społeczny wszedł do procesu jako czynnik obiektywny dla dania świadectwa prawdzie lub dla obrony interesu społecznego, gdy wina oskarżonego zostanie stwierdzona” (Projekt, 1967: 156). W projekcie k.p.k. z 1968 r. potwierdzona została koncepcja dopuszczenia przedstawiciela społecznego do postępowania karnego nie w charakterze strony, a uczestnika, którego zadaniem miała być przede wszystkim obrona interesu społecznego. Jednak w uzasadnieniu do tego projektu, przedstawiciela społecznego określano jako *quasi*-stronę (Pro-

jekt, 1968: 159–160). Głównym zwolennikiem takiej konstrukcji był M. Siewierski, który twierdził w uzasadnieniu swojego stanowiska, że „przedstawicielowi społecznemu zakresiono rolę bardziej aktywną, aniżeli uczestnikowi postępowania dowodowego, a możliwość udzielenia mu głosu powoduje, iż może on się wypowiedzieć w sprawie winy i kary, co w rezultacie sprawia, że przedstawiciel oceni po której stronie jest prawda i zajmie pozycję niejako oskarżyciela lub obrońcy społecznego” (Siewierski, 1969: 3). Podobne stanowisko wyrażał S. Waltoś, który uważał, że nie da się wykluczyć, że „przedstawiciel społeczny, który wchodzi do procesu w roli uczestnika niezaangażowanego, zakończy swój udział w roli *de facto* oskarżyciela lub obrońcy społecznego” (Waltoś, 1969: 6). Pojęcie *quasi*-strony przyjmowała także M. Lipczyńska, według której przedstawiciel nie odpowiadał definicji strony w ujęciu materialnym, gdyż nie prowadził on w procesie sporu o własne prawa, mógł pełnić rolę strony w ujęciu formalnym. Mógł dążyć do wydania przeciwko osobie orzeczenia i decydować o formach i środkach procesowych, skoro miał prawo do składania wniosków w przedmiocie środków dowodowych i wypowiedzi co do winy i kary (Lipczyńska, 1972: 563–564). Według A. Murzynowskiego „nazwa *quasi*-strona nie wydawała się trafna, ponieważ sugerowała ona pewną jednostronność działania tego bezstronnego uczestnika procesu”, słuszne było jednak w jego ocenie samo porównanie pozycji prawnej przedstawiciela społecznego do stanowiska prawnego stron (Murzynowski, 1971: 1015–1016). Odmienne stanowisko co do prawnego określenia pozycji procesowej przedstawiciela społecznego zajmowali przedstawiciele doktryny twierdzący, iż należy go traktować jako rzecznika interesu społecznego. Tak wypowiadał się m.in. M. Cieślak, który twierdził, że przedstawiciel społeczny jest najbardziej typowym, (choć nie najważniejszym) rzecznikiem interesu społecznego (Cieślak, 1984: 42). Podobne zdanie wyrażał F. Prusak, który przyjmował, że „przedstawiciel społeczny jest reprezentantem czynnika społecznego, najczęściej organizacji społecznej, delegowanym do procesu karnego w celu spełnienia funkcji zasadzających się na ochronie interesu społecznego” (Prusak, 1975: 58). Również zdaniem W. Daszkiewicza „przedstawiciel społeczny to rzecznik interesu społecznego, niebędący stroną, z tego powodu, że pozycja tego uczestnika procesu jest samodzielna, specyficzna, nie dająca się przyrównać do uprawnień stron i innych rzeczników interesu społecznego”, a termin *quasi*-strona w odniesieniu do tego uczestnika procesu należy odrzucić „bo jeżeli byłby takim podmiotem, to tak jakby był stroną, a wówczas powinny mu też przysługiwać uprawnienia przysługujące stronie” (Daszkiewicz, 1976: 81-82) Ostatecznie po kilku latach od wejścia w życie k.p.k. z 1969 r. przyjęto, że przedstawiciel organizacji społecznej jest rzecznikiem interesu społecznego, bezstronnym uczestnikiem postępowania, niebędącym stroną, niedziałającym także w zastępstwie stron, przystępującym do niego bez obranego z góry kierunku działania. Tak też stwierdził SN w Wytycznych z dnia 27 września 1980 r., który swym orzeczeniem uznał, że „przedstawiciel społeczny występuje w postępowaniu sądowym jako rzecznik interesu społecznego, którego obronę powierzyła mu delegująca go organizacja społeczna...” (Wytyczne SN z dnia 27 września 1980 r., U 1/80, OSNKW 1980, Nr 10–11, poz. 79). Cechą charakterystyczną polskiego przedstawicielstwa społecznego w procesie karnym, odróżniającą je od rozwiązań przyjętych w innych państwach socjalistycznych było to, że nasza instytucja nie

była w swym działaniu związana jedną funkcją procesową. Przedstawiciel społeczny jako rzecznik interesu społecznego nie występował w charakterze obrońcy czy też oskarżyciela społecznego, a wstępując do postępowania nie opowiadał się za żadną ze stron, nie deklarował kierunku swego działania procesowego.

KSZTAŁT PRAWNY PRZEDSTAWICIELSTWA SPOŁECZNEGO W K.P.K. Z 1969 R.

Przedstawicielstwo społeczne w k.p.k. z 1969 r. znalazło swoje unormowanie w Rozdziale 10 k.p.k. – Przedstawiciel społeczny (art. 81–84 k.p.k.). Wprowadzono dwie kategorie tego uczestnika postępowania. Pierwszą z nich był przedstawiciel organizacji społecznej lub delegat kolektywu żołnierskiego lub pracowników służby zmilitaryzowanej działający w postępowaniu sądowym w celu obrony interesu społecznego, a drugą kategorią uczestnictwa reprezentanta organizacji społecznej była przewidziana w art. 84 d.k.p.k. instytucja przedstawiciela społecznego określanego mianem oferenta poręczenia lub dozoru. Art. 81 § 1 k.p.k. z 1969 r. stanowił, że w postępowaniu sądowym do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego w pierwszej instancji, udział w postępowaniu może zgłosić przedstawiciel organizacji społecznej, jeżeli zachodzi potrzeba obrony interesu społecznego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności w sprawach dotyczących ochrony mienia społecznego lub praw obywateli. Sąd dopuszczał przedstawiciela organizacji społecznej, jeżeli uznał, że jego udział w postępowaniu sądowym leży w interesie wymiaru sprawiedliwości (art. 81 § 4). Dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej mógł w toku postępowania, a zwłaszcza na rozprawie wypowiadać się i zgłaszać wnioski w kwestiach, w których pragnie zająć stanowisko ze względu na interes społeczny (art. 82). Przedstawicielstwo polskie charakteryzowało się bardzo wąskim katalogiem podmiotów uprawnionych do działania w postępowaniu sądowym. Wykaz takich organizacji ustalono Rozporządzeniem Ministrów Sprawiedliwości i Obrony Narodowej z dnia 10 grudnia 1969 r. w sprawie ustalenia wykazu organizacji społecznych, które mogą zgłosić udział swego przedstawiciela w postępowaniu karnym (Dz. U. Nr 37, poz. 323). Organizacjami takimi były: związki zawodowe, Liga Kobiet, Polski Komitet Pomocy Społecznej, Związek Młodzieży Socjalistycznej, Związek Młodzieży Wiejskiej, Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, Naczelna Organizacja Techniczna oraz Koła Młodzieży Wojskowej i Organizacja Rodzin Wojskowych.

Art. 81 § 1 k.p.k. z 1969 r. wskazywał, że interesami społecznymi, wymagającymi obrony są przykładowo ochrona mienia społecznego i praw obywateli. W literaturze okresu obowiązywania kodeksu wskazywano też inne przykłady takich interesów społecznych. Wymieniano wśród nich np.: wychowanie społeczne młodzieży, prawa pracownicze, przeciwdziałanie alkoholizmowi, przeciwdziałanie korupcji, ochronę praw dzieci, ochronę rodziny, pomoc ludziom starszym, niezdolnym do pracy (Bafia et al., 1971: 141; Daszkiewicz, 1976: 97–103). Oprócz działań w ochronie wymienionych wyżej interesów, przedstawicielstwo społeczne w procesie karnym wypełniało także inne zadania. Należały do nich: włączanie obywateli do walki z przestępczością (poprzez angażowanie do udziału w postępowaniu

karnym środowisk, w których funkcjonował oskarżony), przekazywanie organom procesowym opinii (o oskarżonym, o jego cechach, właściwościach osobistych sprawcy, warunkach jego życia, o zarzuconym mu czynie i o okolicznościach jego popełnienia), udzielanie pomocy sądom w wyjaśnianiu przyczyn popełnienia przestępstwa, współuczestniczenie w wysiłkach zmierzających do resocjalizacji sprawcy przestępstwa (przez gotowość do złożenia poręczenia i podjęcia środków oddziaływania wychowawczego w stosunku do skazanego), przekazywanie informacji o toczących się procesach (z sądu do organizacji społecznej i odwrotnie) (Siewierski, 1969: 5; Prusak, 1975: 60–61).

PRZEDSTAWICIELSTWO SPOŁECZNE W PROCESIE KARNYM W OBOWIĄZUJĄCYM STANIE PRAWNYM

Założenia i cele wynikające z idei przedstawicielstwa społecznego w procesie karnym nie znajdowały w okresie funkcjonowania k.p.k. z 1969 r. większego praktycznego zastosowania. Przedstawiciel społeczny był rzadkim uczestnikiem postępowania karnego. Wynikało to przede wszystkim z określenia zbyt wąskiego i ustalanego przez władze kręgu organizacji społecznych uprawnionych do włączania przedstawicieli społecznych do działania w sądzie i braku rzeczywistej, autentycznej aktywności obywatelskiej w ówczesnych realiach ustrojowych.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm., dalej jako k.p.k.) utrzymała przedstawicielstwo organizacji społecznej w procesie karnym. Reforma procesu karnego dokonana ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r., poz. 1247) nie objęła przepisów rozdziału regulującego funkcjonowanie przedstawiciela organizacji społecznej. Należy więc przyjąć, że utrzymują swą aktualność nowe założenia teoretyczne koncepcji przedstawicielstwa społecznego, jakie obrano w pracach nad ustawą karnoprosesową z 1997 r. Przyjęto wówczas, że instytucja przedstawiciela społecznego ma swoje uzasadnienie społeczne i procesowe. Ustawodawca uznał, że wartość tej instytucji uzasadnia potrzebę jej stosowania, szczególnie, że w Polsce po 1989 r. pojawiło się wolne i dobrze zorganizowane społeczeństwo obywatelskie, złożone między innymi z wielu niezależnych organizacji społecznych. Uznano, że organizacje społeczne w nowej rzeczywistości ustrojowej są jednym z fundamentów demokracji, że wyrażają potrzeby i interesy indywidualne obywateli oraz szerszych grup społecznych, które powinny być chronione także w postępowaniu karnym. Szczególnie, gdy idzie o ochronę praw i wolności obywateli (zob. Biuletyn nr 3329/II Komisji Nadzwyczajnej do Spraw Kodyfikacji Karnych z dnia 30 stycznia 1997 r., www.sejm.gov.pl).

Z uwagi na różnorodność przedmiotową prowadzonych działalności, organizacje mogą pełnić w postępowaniu sądowym rolę doradczą, być opiniodawcą w zakresie spraw tematycznie skomplikowanych. Organizacja społeczna jest pożytecznym podmiotem postępowania we wszystkich sprawach, w których niezbędna jest dodatkowa i specjalistyczna wiedza oraz doświadczenie (zob. Jakubik, 2014: 44-47). Duży wpływ na ukształtowanie kodeksem z 1997 r. nowej roli przedstawiciela społecznego miała funkcjonująca w systemie anglosaskim instytucja *amicus*

curiae polegająca na tym, że sąd może w trakcie rozpoznawania sprawy zasięgać opinii różnych organizacji oraz osób cieszących się szacunkiem (Waltoś, 1998: 197). Przyjęto, że organizacja społeczna może odegrać poprzez składanie takich opinii istotną rolę „przyjaciela sądu” w postępowaniach sądowych. *Amicus curiae* („opinia przyjaciela sądu”) jest sporządzana w wypadkach, gdy rozpoznawana przed sądem sprawa dotyczy ochrony określonych interesów objętych zadaniami statutowymi organizacji społecznej. Organizacje przedstawiają w „opiniach przyjaciela sądu” swoje poglądy i uwagi na temat rozpatrywanej przed sądem sprawy. „Opinia przyjaciela sądu” ma na celu pomoc sądowi w całościowym rozpoznaniu rozpatrywanej przezeń sprawy i wesprzeć sąd w jej rozstrzygnięciu (Bodnar, Grabowska i Osik, 2010: 145-146). Inną nową formą uczestnictwa organizacji społecznych w procesie karnym jest monitoring rozpraw sądowych, dzięki któremu sprawują one społeczną kontrolę nad toczącymi się postępowaniami (Wilamowski, 2006: 15 i n.).

Organizacja społeczna w procesie karnym urzeczywistnia pośrednio konstytucyjną zasadę udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości, jest formą udziału czynnika społecznego w postępowaniu karnym, a jej udział w sprawie karnej jest jedną z gwarancji bezstronności sądu.

K.p.k. z 1997 r. zmienił zasady funkcjonowania instytucji. Uregulowano je w art. 90 i 91. Przepisy te zakładają możliwość zgłoszenia w postępowaniu sądowym do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego udziału przedstawiciela organizacji społecznej, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka. Sąd dopuszcza przedstawiciela organizacji społecznej, jeżeli leży to w interesie wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z art. 91 k.p.k. dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej może uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie.

Podstawowe różnice w stosunku do poprzedniego stanu prawnego obowiązującego w kodeksie z 1969 r., to dodatkowy zapis o możliwości występowania w ochronie ważnego interesu indywidualnego oraz dopuszczalność delegowania do procesu karnego każdej organizacji społecznej, obejmującej swymi zadaniami statutowymi obronę określonych interesów w sytuacji, gdy w konkretnym procesie zachodzi potrzeba ich ochrony. W zakresie charakteru prawnego przedstawiciela organizacji społecznej i jego funkcji w postępowaniu karnym przyjmuje się, iż nie jest on stroną procesu, a bezstronnym jego uczestnikiem, działającym w charakterze rzecznika interesu społecznego. Przedstawiciel nie staje po żadnej ze stron postępowania, ale przez zaangażowanie w ochronę interesu jednostkowego, jego działania mogą być dla którejś ze stron korzystne. Ochrona interesu społecznego obejmuje działania mające na celu obronę wartości wspólnych, które przynoszą pożytek społeczeństwu, w tym zwalczanie wszelkich negatywnych zjawisk społecznych i patologii. Ważnym interesem indywidualnym jest w szczególności ochrona wolności i praw człowieka.

BIBLIOGRAFIA

- Bafia, J., Bednarzak, J., Flemming, M., Kalinowski, S., Kempisty, H., Siewierski, M. 1971. Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. M. Mazur, Warszawa.
- Bodnar, A., Grabowska, B., Osik, P. 2010. Księga XXV- lecia Trybunału Konstytucyjnego. Ewolucja funkcji i zadań Trybunału Konstytucyjnego – założenia a ich praktyczna realizacja, Warszawa.
- Cieślak, M. 1984. Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa.
- Daszkiewicz, W. 1976. Przedstawiciel społeczny w procesie karnym. Warszawa.
- Jakubik, M. 2014. Przedstawiciel społeczny w postępowaniu karnym, Poznań.
- Kariew, D.S. 1954. Radziecki ustrój sądowy, Warszawa.
- Lipczyńska, M. 1972. Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, Nowe Prawo, nr 4.
- Murzynowski, A. 1971. Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym, Nowe Prawo, nr 7-8.
- Ponarski, Z. 1970. Instytucja przedstawiciela społecznego na tle prawoporównawczym, Nowe Prawo, nr 9.
- Projekt Kodeksu postępowania karnego oraz wprowadzenie, Warszawa 1967.
- Projekt kodeksu postępowania karnego. Uzasadnienie projektu kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1968.
- Prusak, F. 1975. Czynniki społeczny w procesie karnym, Warszawa.
- Siewierski, M. 1969. Przedstawiciel społeczny w nowym kodeksie postępowania karnego, Palestra, nr 9.
- Waltoś, S. 1969. Przedstawiciel społeczny w nowym kodeksie postępowania karnego, Problemy Praworządności, nr 9.
- Waltoś, S. 1998. Proces karny. Zarys systemu, Warszawa.
- Wierciński, A. 1978. Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym, Poznań.
- Wilamowski, K. 2006. Obserwacja procesu karnego jako instrument działania organizacji pozarządowej w sprawach indywidualnych. Podręcznik, Warszawa.